

W imię wolności

**Stanisławów i Ziemia Stanisławowska
jako obszar współpracy między narodami
w 100-lecie sojuszu Piłsudski – Petlura**

**Tom I
Wojskowość**

Redakcja naukowa
Adam Adrian Ostanek

Warszawa – Iwano-Frankiwnsk 2020

Recenzenci:

prof. dr hab. Igor Rajkiwskij

prof. dr hab. Wojciech Włodarkiewicz

Rada Naukowa Serii:

dr hab. Adam A. Ostanek, prof. WAT

dr hab. Piotr Semków, prof. AMW

dr Petro Hawryłyszyn

dr Mariusz Kardas

© Copyright by Autorzy

© Copyright by Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ISBN 978-83-7938-313-9

ISBN 978-83-7938-314-6

Redakcja i korekta:

Zespół autorski

Tłumaczenie wstępów na jęz. ukraiński / Вступ з польської переклала:

Natalia Tkaczyk / Наталя Ткачик

Projekt okładki:

Jarosław Sosnowski

Wszelkie wnioski, opinie i refleksje sformułowane w opublikowanych tekstach są wyrazem poglądów ich autorów

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

Konsulat Generalny
Rzeczypospolitej Polskiej
we Lwowie

Projekt współfinansowany ze środków
Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej
we Lwowie

Проект співфінансований за кошти
Генерального Консульства Республіки Польща
у Львові

Wydanie I

Objętość: 19 arkuszy wydawniczych

Wydawca: Wojskowa Akademia Techniczna

Druk: P.P.H. Remigraf Sp. z o.o., ul. Dźwigowa 61, 01-376 Warszawa

Spis treści

Wstęp	7
Вступ.....	11
Wojskowość.....	15
Євген Лизень <i>До питання польсько-українського примирення під час Львівських боїв 1–22 листопада 1918 р.....</i>	<i>17</i>
Роман Чорненький, Петро Гаврилишин <i>Перебування та діяльність Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри на Станиславівщині в 1919–1920 рр.....</i>	<i>33</i>
Adam A. Ostanek <i>Generał Marko Bezruczko (1893–1944) – bohater dwóch narodów.....</i>	<i>69</i>
Aleksander Smoliński <i>Jazda Wojska Polskiego oraz Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej na froncie wschodnim w przededniu „wyprawy kijowskiej” 1920 r. ....</i>	<i>85</i>
Anna Kotowicz <i>Drugie Termopile wojny polsko-bolszewickiej. 100-lecie bitwy pod Dytiatynem .....</i>	<i>157</i>
Андрій Сидоренко <i>Українсько-польський союз 1920 року в працях представників української військової еміграції міжвоєнного періоду.....</i>	<i>189</i>
Оксана Дрогобицька <i>„Заручники долі”: історія авіації ЗУНР у спогадах Михайла Шарика (1901–1979) .....</i>	<i>201</i>
Ярема Кваснюк <i>Бронепоезди на коліях Станиславівщини 1919–1939 рр.....</i>	<i>217</i>
Noty biograficzne autorów.....	259

Роман Чорненький

Національний військово-історичний музей України – Музей „Герої Дніпра”

Петро Гаврилишин

ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”

Перебування та діяльність Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри на Станиславщині в 1919–1920 рр.

Анотація

Вперше показані факти і деталі перебування Симона Петлюри в м. Станиславові в якості як опонента (1919 р.), так і союзника Польщі (1920 р.). Розглянуто особливості його знайомства із місцевим галицьким середовищем (1904–1905 рр.), як одну з передумов пізнішої політики стосовно Східної Галичини. Висвітлений погром вчинений самовільно деякими вояками Дієвої Армії УНР в Станиславові 23 серпня 1920 р., реакція на нього та історичне тло тих подій.

Ключові слова

Українсько-польсько-більшовицька війна, Станиславів,
погром, Петлюра, Пілсудський

Постать Симона Петлюри є не тільки харизматичною для української історії, вона тотожна видатним лідерам національного відродження європейських країн поч. ХХ століття. Нові суспільні авторитети з'явилися внаслідок розпаду багатонаціональних імперій спричинених антагонізмами Першої світової війни. Юзеф Пілсудський у Польщі, Карл Густав Маннергейм у Фінляндії, Симон Петлюра в Україні очолили боротьбу своїх народів за незалежність. Полякам та фінам вдалося здобути свободу та збудувати власну державу, а ось українці не зуміли її відвоювати через відсутність потужної міжнародної підтримки та внаслідок внутрішнього розбрату та чвар. Як поляки так і фіни у найвідповідальніший момент боротьби відкинули політичний розбрат та об'єдналися навколо своїх лідерів. Українці ж не зуміли побороти внутрішні протиріччя та опинилися розділеними поміж сусідніми державами. Серед керівного складу Української Центральної Ради часу

Української національної революції 1917–1921 рр. саме Симон Петлюра найбільше розумів необхідність та потребу створення власних українських збройних сил як запоруку здобуття Незалежності. Він також єдиний лідер Української національної революції, який залишився на Україні та до кінця вів боротьбу за її свободу та незалежність. У 1922 р. ще будучи при свідомості більшовицький лідер Володимир Ульянов (Ленін) давав вказівки фізично знищити Симона Петлюру як найбільшу загрозу новоствореної „червоної” імперії. Радянська пропаганда вкладала у термін „петлюрівець” увесь можливий негативний зміст, а для українців він став символом боротьби за свої національні права та національну гідність. Дана стаття вперше в історіографії розкриває питання перебування Симона Петлюри в Станиславові. Поряд з цим дослідженням паралельно було здійснено відкриття ряду інших невідомих фактів з історії міста та регіону в час українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р.

Існує велика ймовірність того, що вперше Симон Петлюра відвідав Станиславів під час свого „галицького” періоду – від осені 1904 до жовтня 1905 р., коли він проживав у Львові під псевдонімом „Святослав Тагон”. До Східної Галичини Симон Петлюра переїхав рятуючись від переслідування царського уряду за участь в українському політичному житті, організації селянських виступів у Полтавській губернії навесні 1902 р. проти російського самодержавства. Протягом березня – жовтня 1905 р. Симон Петлюра редагував партійний часопис „Селянин” Революційної української партії (РУП), членом якої він був з 1900 р., співпрацював із виданнями „Літературно-науковий вісник”, „Записки НТШ”, „Воля”. У грудні 1904 р. на конференції РУП у Львові виступив проти об’єднання з Російською соціал-демократичною робітничою партією (РСДРП), активним лідером якої був Володимир Ульянов (Ленін). Декілька місяців навчався на курсах українознавства у Львівському університеті. Товаришував Симон Петлюра з Іваном Франком, Володимиром Гнатюком, саме у Галичині познайомився із майбутнім головою Української Центральної Ради Михайлом Грушевським, підтримував відносини із провідниками місцевих українських партій. Після оголошення в жовтні 1905 р. політичної амністії в Російській імперії повернувся до Наддніпрянської України¹.

Із відомих нам джерел, Симон Петлюра перебував у Станиславові як тимчасовій столиці Західної Області Української Народної Республіки (ЗО УНР) з офіційним візитом протягом 24–28 лютого 1919 р. як Головний Отаман (верховний головнокомандувач – авт.) військ Української Народної Республіки (УНР).

---

¹ В. Іванис, *Симон Петлюра – Президент України*, Торонто 1952, с. 22.

Ілюстрація 1.

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра, 1919 р.

Про його приїзд до Станиславова сповістила офіційна урядова газета „Републіка” у номері за вівторок, 25 лютого 1919 р. в рубриці „Останні вісти” під заголовком „Приїзд Петлюри до Станиславова”. По дорозі до Станиславова, 23 лютого 1919 р. поїзд із Головним Отаманом зупинився на короткий час у Тернополі, де його урочисто зустрічали та приймали на залізничному вокзалі. До Станиславова Симон Петлюра прибув о 10 годині ранку 24 лютого 1919 р., йому влаштували урочисту зустріч на залізничному вокзалі. Привітати його прибули президент Ради Державних Секретарів ЗО УНР (уряду – авт.) Сидір Голубович, товариш (заступник – авт.) державного секретаря військових справ ЗО УНР сотник Петро Бубела, державний секретар внутрішніх справ ЗО УНР Іван Макух, державний секретар шляхів ЗО УНР Іван Мирон, директор залізниць ЗО УНР Євген Лисий, окружний командант Станиславова отаман Теодор Рожанковський, представники цивільної та військової влади, серед присутніх був відомий український громадсько-політичний діяч Іван Боберський, в період ЗУНР – ЗО УНР начальник відділу пропаганди Державного Секретаріату військових справ. Під час виконання національного гімну „Ще не вмерла Україна” Симон Петлюра оглянув почесну військову сотню, яка прибула його зустрічати, привітався із представниками влади, та автомобільним ескортом вирушив до центральної частини Станиславова. Разом із Головним Отаманом до Станиславова прибув його штаб та державний секретар судівництва ЗО УНР Осип Бурачинський².

Цікаві спогади про цю урочисту зустріч Головного Отамана на залізничному вокзалі у Станиславові залишив Іван Боберський:

Мала локомотива над'їздила, за нею тендер (платформа – авт.) з полінами, дальше особові вози (пасажирські вагони – авт.), на однім возі авто заладоване. На ганку і в вікнах показувалися вояки в шоломах французького крою в соломковато-яснявих шинелях. Виджу між ними Навроцького з одним оком. Висідає Темницький Володимир (віце-міністр закордонних справ УНР, з 24 квітня по 26 серпня 1919 р. міністр закордонних справ УНР – авт.) в чорнім плащі, в чорнім твердім капелюсі, опісля (Симон Петлюра – авт.) чоловік в бронзовім кашкеті а чорнім кожусі, що сягав нижче колін, з білим вузьким баранковим ковніром. Вітається з цими, що до нього підходять, йде поплід старшину, опісля попри сотню. Приказ лунає: „Позір” („Струнко” – авт.). Музика грає „Ще не вмерла Україна”. Він і його прибічня (оточення – авт.) підходять і здоровлять, але долонь не прикладають до дашка, лишень держать долонь віддалік голови, що виглядає якось безрадно. У нього (Симона Петлюри – авт.) лице обрите (поголене – авт.), черти великі, розумні, але

---

² Приїзд С. Петлюри до Станиславова, „Републіка” 1919, Ч. 20, с. 4.

без рішучості, очі виразисті, на лівім боці при ремени багнет австрійського крою з великою золотистою привіскою. При правім боці мала шкіряна торбина (кобура – авт.) з револьвером. Пішов на перон і через двері в середину двірця. Музика ударила на малі тарабани, потім у великий котел і заграла мелодію пісні „Ой поїхав ревуха на море гуляти, перекинув [?] через плечі сагайдак” [...]. Петлюра вийшов перед дворець, за ним політики і старшини. В переднє авто сів командант міста Станиславова Гарабач Олекса, сотник, з кимсь там, в друге авто Петлюра і д-р Голубович, на переді сотник, ... Як називається, не знаю. Автом керував сам референт від самоходів. Опісля їхали інші авта³.

Ми наведемо невеликий фрагмент із публікації мовою оригіналу у газеті „Републіка” у номері за середу, 26 лютого 1919 р. на першій шпальті, який характеризує постать Симона Петлюри на фоні подій Української національної революції, ставленні до нього тодішнього українського суспільства:

В городі нашому гостить голова Директорії й Головний Отаман Українських Республіканських військ С. Петлюра. Хто такий Петлюра поза офіційним своїм становищем, говорити українському громадянству злишне. Як широка й довга українська земля, імя се на устах у кожного. І не тільки на устах громадян України. Знають його аж надто добре також вороги У.Н.Р. І не тільки на Україні імя Петлюри відоме всім і кожному зокрема. Знають його також далеко поза межами У.Н.Р., всюди там, де як не будь цікавляться Україною. Бо Петлюра – вже нині символ українського національно-політичного визволення, символ творчої праці для української державности⁴.

У вівторок, 25 лютого 1919 р. в післяобідній час Симон Петлюра відбув з інспекцією до Стрия, де його там урочисто зустрічали. Офіційний прийом у Станиславові на честь приїзду Головного Отамана відбувся у середу, 26 лютого 1919 р. о 14:00 годині. На прийомі був присутній президент Української Національної Ради 30 УНР Євген Петрушевич, президент Ради Державних Секретарів 30 УНР Сидір Голубович, усі державні секретарі присутні у Станиславові, Станиславівський єпископ УГКЦ Кир Григорій Хомишин, штаб Головного Отамана, представники цивільної та військової влади. Газета „Републіка” у номері за четвер, 27 лютого 1919 р. опублікувала невелику статтю „Приняття в честь Петлюри” про цей прийом, де вказала перелік

---

³ І. Боберський, *Щоденник, 1918–1919*, упоряд. Ю.А. Мицик, Київ 2003, с. 145.

⁴ *В городі нашому гостить голова Директорії й Головний Отаман Українських Республіканських військ С. Петлюра*, „Републіка” 1919, Ч. 21, с. 1.

присутніх гостей, коротенький зміст вітальних слів Євгена Петрушевича та Симона Петлюри. У своїй промові Головний Отаман Галичину називає терміном Галицька Україна, і висловлює побажання єдності для всіх українських земель у боротьбі за Незалежність⁵.

Спеціально для газети „Републіка” та газети „Стрілець”, друкованого органу Української Галицької армії (УГА), Симон Петлюра дав інтерв'ю за сніданком, зранку 27 лютого 1919 р. Його проводили журналіст „Републіки”, під ініціалами М. С. та головний редактор „Стрільця” четар УГА Василь Пачовський. Інтерв'ю опублікували у номері „Републіки” за п'ятницю, 28 лютого 1919 р. на першій шпальті під назвою „Розмова з головою Директорії С. Петлюрою”. Основна увага в інтерв'ю була приділена зовнішньополітичному становищі УНР, заходам по організації та забезпеченню українського війська. Цікавим моментом є опис „секрету популярности Отамана”, який ми наведемо дослівно:

І ось він перед нами, перед нами – здобувець Київа, божисте українських мас, наш славний Петлюра. Осмалене вітрами подовгасте обличчя з бистрими очима вже зразу приковує увагу. На ньому виписані всі труди останніх літ. Короткі речення, вривані слова звучать зпершу перевтомою, та пол хвилині набірають металічного гомону й сили. Я вперше зрозумів секрет популярности Отамана. Уявляю його серед Юрби: з початку вона байдужна, відтак зацікавлена а вкінці захоплена носить Отамана на руках. Здержані сатиричні відхили й турботлива уважність до слухачів, змушують до свободи вислову та щирости⁶.

У п'ятницю, 28 лютого 1919 р. Симон Петлюра приймав у Станиславові представників цивільної та військової влади, мав зустріч із Костем Левицьким, прийняв окружного коменданта Коломиї сотника Теодора Примака. У своєму „Щоденнику” Іван Боберський занотував свою зустріч із Головним Отаманом, у цей день він представляв йому ескізи військового однострою УГА: таблиці із наруканими відзнаками авторства Лева Лепкого, відзнаки на комір авторства Осипа Куриласа, відзнаки з барчиками Юліана Буцманюка, та відзнаки для армії УНР авторства Івана Боберського. Зауваги Симона Петлюри відносно уніформи наведемо із „Щоденника”:

Пояснив я шапки. Про мазепинку сказав: „Непрактична шапка”. При відзначеннях за хоробрість сказав: „Козаки люблять такі речі”. Сказав також: „На шапку потрібний герб в емалі”. „Емалевий хрест придався на відзнаку участі в війні”⁷.

---

⁵ Приняття в честь Петлюри, „Републіка” 1919, Ч. 22, с. 2.

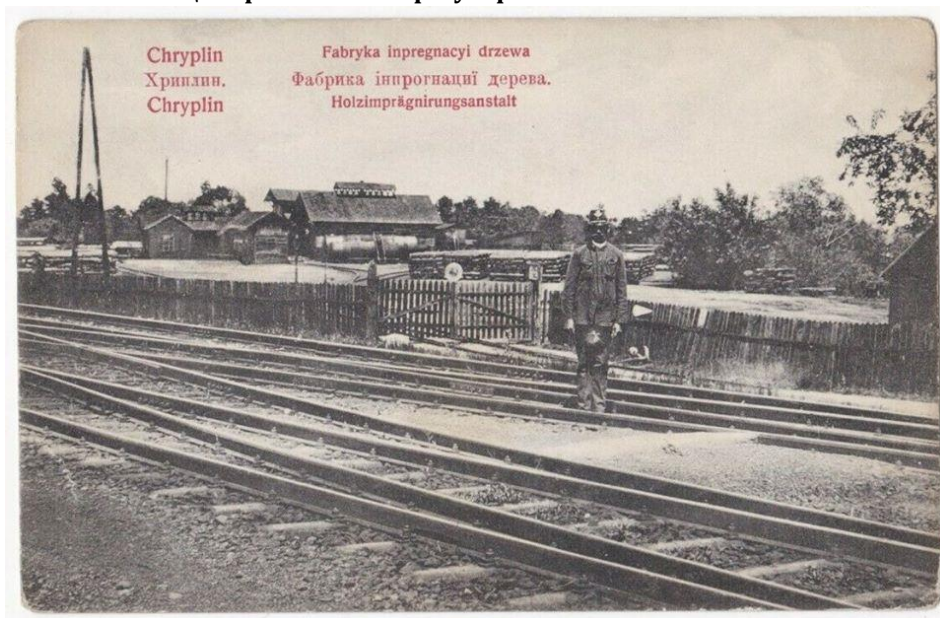
⁶ Розмова з головою Директорії С. Петлюрою, „Републіка” 1919, Ч. 23, с. 1.

⁷ І. Боберський, Щоденник, 1918–1919..., с. 152–153.

Від'їжджав Симон Петлюра із Станиславова у п'ятницю, о 15:00 по обіді, 28 лютого 1919 р. На залізничному вокзалі його проводжав чисельний натовп людей, була вишикувана почесна військова сотня. Серед представників влади був президент Української Національної Ради ЗО УНР Євген Петрушевич, президент Ради Державних Секретарів ЗО УНР Сидір Голубович, товариш державного секретаря військових справ ЗО УНР сотник Петро Бубела. На прощання Симон Петлюра виголосив промову у формі звернення до населення ЗО УНР із запевненням у підтримці та надісланні із Наддніпрянської України так необхідних тоді хліба та харчів⁸. Ні у газеті „Республіка”, ні в „Щоденнику” Іван Боберського не вказано жодної локації у Станиславові, де він перебував під час свого візиту у лютому 1919 р.

Ілюстрація 2.

Станція Хриплин. Австро-угорська поштівка поч. XX ст.

Під час українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р. Дієва армія УНР була змушена відступити під натиском Червоної армії у Східну Галичину та зайняти оборону на Тернопільщині. Саме тоді Симон Петлюра обрав для розташування Ставки армії УНР залізничну станцію Хриплин, поблизу Станиславова. Згідно спогадів кадета військової юнацької школи армії УНР, вміщених в українському військово-патріотичному журналі „Літопис Червоної Калини” в №10 за 1931 р., юнацька школа та армія УНР відступила з Кам'янця-Подільського близько 10 липня 1919 р., із Городенки кадети

⁸ Прощальні слова Голови Директорії, „Республіка” 1919, Ч. 25, с. 1.

залізницею були відправлені до польського міста Ясла, за побажанням Головного Отамана дислокувати юнацьку школу у прифронтовій смузі, кадети близько 25 липня 1920 р. прибули до станції Хриплин, де були вишикувані перед Симоном Петлюрою, який у супроводі прем'єр-міністра УНР В'ячеслава Прокоповича оглянув їх. Дислокувалася юнацька школа армії УНР у Станиславові, на вулиці Голуховського (сучасна вул. В. Чорновола – авт.) у колишній в'язниці „Діброва”⁹.

На нашу думку, Симон Петлюра прибув до Хриплина усередині липня 1920 р., перебував він тут із перервами пов'язаними із виїздом на фронт до кінця вересня 1920 р. Коли червоні козаки Віталія Примакова захопили м. Стрий та відрізали Станиславів 23 серпня 1920 р. від залізничного сполучення, деякий час Ставка армії УНР перебувала в Коломиї, 24 серпня вона знову повернулася до Хриплина. В період між 20–25 вересням 1920 р. Головний Отаман перебував на фронті, на рубежах р. Дністер, згодом ненадовго повернувся до Хриплина, а 30 вересня 1920 р. був уже із Ставкою армії УНР у Кам'янці-Подільському.

Цікаві спогади про повсякденне життя Симона Петлюри на залізничній станції Хриплин залишив працівник інформаційного відділу, хорунжий армії УНР Степан Магальс „Року Божого 1920 у Хриплині над Бистрицею”, опублікованих у канадському українському журналі „Дороговказ” в № 13 за 1966 р. Під Ставку армії УНР станція Хриплин була вибрана не випадково, бо вона була великою вузловою станцією. Штаб армії УНР розташовувався у залізничному поїзді, який складався із пасажирських та товарних вагонів. У них були розташовані – канцелярія Головного Отамана, оперативний відділ Дієвої армії УНР на чолі з генерал-поручиком Михайлом Омеляновичем-Павленком, відділ контррозвідки Дієвої армії УНР полковника Миколи Чеботаріва, інформаційний відділ Дієвої армії УНР, охоронний відділ Штабу Головного Отамана, адміністративні та господарські установи. За словами автора:

Цілий цей штабовий ешелъон займав бічну залізничну лінію побіч станції попри дорозі, що провадила до річки Бистриці. Дорога ця була обсаджена великими вербами і садами та провадила до пляж над Бистрицею. Це було гарне і затишне місце. Наше вояцтво із Охоронної Команди, як також урядовці Штабу, мали велику приємність після служби полоскатися і пливати у студенних водах Бистриці.

По цій дорозі щоденно робив свій прохід Головний Отаман Симон Петлюра в супроводі свого ад'ютанта підполковника О. Доценка і... свого улюбленого пса Юрка. Часто бувало, що Головному Отаманові

---

⁹ В Юнацькій Школі (Спомини М. А.), „Літопис Червоної Калини” 1931, №10, с. 18–20.

товаришив генерал М. Омелянович-Павленко або інші генерали, що прибували сюди із фронту. Але було і так, що раннім-ранком із течкою під пахою, опираючись на своїй палиці-карлюці, Головний Отаман виходив із свого вагону самотній, лише в супроводі свого Юрка, сідав над дорогою у тіні одної з розложистих верб та писав. Так була написана ним знаменита його відозва до населення України перед наступом Української Армії за Збруч, що потім буда надрукована у памфлетах та передана через фронт для розповсюдження серед населення, що було долучено нашому Інформаційному відділу.... Поза урядовим часом майже вся Команда виходила із своїх вагонів і виспівувала різні військові та історичні пісні. Було враження, що це співає вишколений великий хор, що відзначався чистими голосами і вправністю. Часто цим співам прислуховувався і Головний Отаман, а іноді він приходив до співаків та висловлював їм похвалу. Найбільш улюбленою його піснею була – „Ой що ж бо то та й за ворон”. І знаючи це, хлопці її дуже часто співали¹⁰.

В час перебування на залізничній станції Хриплин Симон Петлюра написав та видав багато наказів по Дієвій армії УНР, листи та телеграми до польського уряду та Юзефа Пілсудського. В той час у Станиславові виходили три україномовні газети – „Козацька думка”, газета Дієвої армії УНР, „Україна” та „Українське слово”, остання виходила майже до кінця листопада 1920 р.

Під час дислокації Дієвої армії УНР на Станиславівщині відбулися деструктивні події, які завдали репутаційної шкоди українським збройним силам. Під час проведення реквізицій, що спричинялося відсутністю постачання, іноді траплялися випадки відвертого пограбування, неадекватної поведінки в стані алкогольного сп'яніння та, зрідка, навіть згвалтувань українськими військовослужбовцями мирного населення. Подібні речі суворо каралися вищим командуванням Дієвої армії УНР. Найбільшого розголосу набув погром у Станиславові 23 серпня 1920 р. Його красномовно описала львівська україномовна періодична газета „Громадський голос” у номері від 18 вересня 1920 р. на передовій шпальті у статті „Гуляли, гуляли”. Наведено розлогу цитату із статті:

Дня 22 серпня ц. р. мешканці Станиславова були свідками відвороту петлюрівської армії з над Дністра. Відворот тривав цілу ніч з д. 22 на 23 серпня. Питані о причину петлюрівці подавали, що в суботу дня 21 серпня завчася великий наступ переважаючих большевицьких сил на Ніжнів (Нижнів – авт.), що було очевидною байкою, – бо Ніжнів

---

¹⁰ С. Магальс, Року Божого 1920-го у Хриплині над Бистрицею, „Дороговказ” 1966, №13, с. 9–10.

віддалений від Станиславова всього 38 кілометрів, і колиб то було правдою, то большевики були би вже 23 серпня увійшли до Станиславова. Дня 22 серпня в ночі відійшла кіннота, військо, польська жандармерія. Мешканці Станиславова з досвіду знають, що Москалі в ночі ніколи до міста не входять, проте всі з великим трепетом і страхом рано 23 серпня вижидали появи большевиків. Вулиці в одній хвилі опустошили, жива душа не появилась на місті. А тимчасом большевики не приходили. Дня 23 серпня вернули до міста козаки, тзв. „чорношишники”, добулись до складівні спіритусу (спирту – авт.) Лібермана, а набравши спіритусу, кілька лишень хотіли, поупивалися та почали рабувати (грабувати – авт.). Зрабовано вісім жидівських склепів, забито кількох жидів, кількох тяжко ранено. Аж над вечером прибув генерал Павленко (Михайло Омелянович-Павленко – авт.) з великою патролею, убив одного козака і настав лад. Дня 24 серпня повернуло польське військо і польська жандармерія до Станиславова¹¹.

Зумовлений був станиславівський погром подіями на фронті, а саме 20 серпня 1920 р. 8-а кавалерійська дивізія Червоного козацтва під командуванням Віталія Примакова форсувала р. Дністер поблизу Жидачева, прорвавши таким чином лінію фронту між лівим крилом Дієвої армії УНР та правим крилом 6-ї польської армії, та захопила Стрий. Очевидним був намір противника, відрізати українську армію від польської та захопити Галичину¹². Внаслідок п'ятиденного рейду Червоного козацтва було зруйновано усі комунікаційні лінії між обома арміями: пошкоджено внаслідок підривів залізничні напрями Львів – Бережани, Львів – Ходорів – Галич, Львів – Миколаїв – Стрий, Ходорів – Стрий, Болахів – Стрий; зруйновано телеграфне та телефонне сполучення; знищено продовольчі та інтендантські склади у Ходорові та Стрию¹³. Рейд Червоного козацтва також призвів до великої паніки серед заможного населення та місцевої польської адміністрації на Станиславщині.

Події перед та самий станиславівський погром досить детально описаний у звіті Станиславівської повітової команди польської поліції L:342/ конфіденційно від 25 серпня 1920 р. У документі зазначається, що 19 серпня 1920 р. близько 14-ї години було повідомлено з Долинської повітової команди польської поліції до Станиславівського командування оборонного району, що до Долини увійшли більшовики чисельністю понад 500 чоловік, місцева поліція просила надіслати підмогу. Ця інформація у Станиславові

¹¹ Гуляли, гуляли, „Громадський голос” 1920, Ч. 214, с. 1.

¹² І. Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, Прага 1943, с. 47.

¹³ *Червоное казачество: 5 лет, 1918–1923: сборник материалов по истории червоного казачества*, рис. и обл. А. Мартынова; вступ. ст. Г.И. Петровского, Харьков 1923, с. 119.

викликала паніку, однак згодом з'ясувалося, що це було не більшовицьке військо, а місцеві селяни, які хотіли вчинити пограбування у Долині¹⁴. На лінії фронту, того ж дня, частини Дієвої армії УНР залишили позиції на р. Золота Липа та зайняли оборону на рубежі р. Дністер, близько 17-ї години постерунки (відділи – авт.) польської поліції Маріямпіль, Дубівці, Медуха евакуювалися за р. Дністер, постерунок Маріямпіль долучився до постерунку Узинь, Дубівці до Єзуполя, Медуха до Галича. Увечері частини Дієвої армії УНР затопили паром на р. Дністер поблизу Маріямполя. У Станиславові поширилася масова паніка від 2:30 години ночі 21 серпня 1920 р. внаслідок видання наказу командуючого Дієвої армії УНР генерал-поручника Михайла Омеляновича-Павленка про евакуацію майна та рухомого складу залізничної станції Станиславів. Розпочалася вона на залізничному вокзалі, а згодом охопила все місто¹⁵. На самому вокзалі, як зазначає поліцейний звіт: *хто міг, пхався до потягу, щоб поїхати. Начальник станції та інші вищі залізничні чиновники виїхали*¹⁶. Команда поліції о 5:00 годині ранку по телефону повідомила Станиславівське повітове староство про паніку у місті, саме староство було вже евакуйоване, поліція отримала наказ залишатися на місці. О 7:00 годині ранку станиславівський повітовий староста Чеслав Трембаловіч прибув на залізничний вокзал та здійснив посадку до потягу на Коломию. Коменданту поліції він дав вказівку залишатися з підлеглими у місті та виконувати службу, а сам запевнив, що їде відвідати дружину, та повернеться наступним поїздом¹⁷. Згодом за таку поведінку він був знятий з посади станиславівського старости та переведений на роботу до Львова¹⁸.

В таких умовах поліція Станиславова почала підготовку до евакуації, протягом дня з'явилася інформація про можливий рух великих більшовицьких сил на Войнилів, комендант поліції видав наказ після обіду вивести усі постерунки поліції із загрозливого напрямку, які були розташовані на рубежі р. Дністер, для ночівлі у Станиславові. Наступного ранку, 22 серпня 1920 р. вони повернулися на свої місця, із вказівкою бути готовими до евакуації згідно наказу Станиславівської повітової команди польської поліції¹⁹. Від 3:00 години ночі був відсутній телефонний зв'язок із Калушем, бо саме тоді польська адміністрація виїхала із міста. О 10:30 годині ранку надійшла інформація, що більшовики форсували р. Дністер поблизу Єзуполя та ведуть бій під Ямницею, звідки почали надходити поранені. Перед обідом до Станиславова

---

¹⁴ ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 8.

¹⁵ Там само, арк. 8.

¹⁶ Там само, арк. 9.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само, арк. 25.

¹⁹ Там само, арк. 9.

почали прибувати евакуйовані повітові команди польської поліції Бучач, Рогатин, Терехів, Підгайці²⁰.

Ілюстрація 3.

Петлюра – Пілсудський приймають парад кадетів юнацької школи армії УНР на пероні залізничної станції Станиславів, 5 вересня 1920 р.

Під правою рукою Симона Петлюри видно пса „Юрка”

Бойова тривога у Станиславові була оголошена 23 серпня 1920 р. о 2:30 ночі керівництвом Станиславівського оборонного району, було повідомлено, що Дієва армія УНР зранку має перейти в контрнаступ. Поліція збрала необхідні речі для евакуації на вози, та була приготована для відбиття більшовицького нападу. Близько 5:00 години ранку від керівництва Станиславівського оборонного району телефоном надійшла звістка, що становище покращилося, та можна спокійно спати. Вже о 7:00 годині ранку знову було оголошено бойову тривогу та видано наказ бути готовими до евакуації, бо більшовицькі патрулі обстріляли позиції в Угриневі. Був визначений план евакуаційного маршу, згідно якого поліція мала відходити наприкінці військових підрозділів, після охоронного батальйону. В цей час частини Дієвої армії УНР почали відступ в напрямку Надвірної²¹. Наказ про залишення Станиславова був виданий о 8:00 години ранку, з 9:00 години поліція збирала усі свої патрулі та організувала похідну колону, яка о 10:30 ранку вийшла на

---

²⁰ Там само, арк. 9.

²¹ Там само.

чолі із заступником повітового старости Лукашевським із Станиславова та о 19:00 годині вечора прибула до Надвірної²².

У місті о 21:00 годині відбулася нарада у місцевого старости всіх офіцерів та комісарів поліції через події у Станиславові, тоді вже стало відомо про погром. На нараді було вирішено повернути військову польову жандармерію та поліцію до Станиславова. При цьому виникла проблема із транспортом, не було жодного вільного залізничного вагону, а „повернення возами було неможливе” (немає детальнішого пояснення чому – авт.), тоді будівельний відділ надав свій автомобіль, яким частина поліцейських із повітовим поліційним комендантом та керівником комісаріату о 00:00 ночі виїхали із Надвірної, залишивши наказ о 5:30 ранку всім решта вирушати до Станиславова. По дорозі у Старуні автомобіль з’їхав з дороги у канаву та перекинувся, всі пасажери отримали травми різного ступеня. П’ятьох чоловік, трьох поліцейських та двох вояків залишили в Старуні, для них викликали лікаря із Надвірної, який діагностував у них легкі тілесні ушкодження. Після аварії автомобіль вийшов з ладу, тому решта правоохоронців пішки вирушили до Станиславова, частина з них до нього дійшла до 11:00 години ранку, решта до 16:00 години після обіду, вся ж поліція повернулася до міста о 18:00 годині 24 серпня 1920 р.²³

У поліційному звіті зазначалося, що після відступу поліції із Станиславова у місті почалися крадіжки та пограбування. Була розграбована рафінерія спирту та дріжджів Філіппа Лібермана, козаки Дієвої армії УНР напилися та почали грабувати магазини. Загалом постраждало вісім магазинів, було вбито одного єврея та одну єврейську жінку, одна єврейка була покалічена. Участь у станиславському погромі взяли українські вояки з Окремої кінної дивізії, які самовільно порушили наказ командування не входити до міста, в той час як інші українські відділи місто обходили. Щоб зупинити погром, до Станиславова прибув уночі особисто командуючий Дієвої армії УНР генерал-поручник Михайло Омелянович-Павленко, який об’їжджав місто та роззброював і арештовував українських вояків та офіцерів, декількох козаків навіть було розстріляно на вулицях міста. Протягом 24 серпня 1920 р. у Станиславові панував спокій, наступного дня у місті знову почалися пограбування, які доволі швидко були придушені завдяки залученню сильних військових та жандармських патрулів, які автомобілями та пішохідно обходили місто. Також документ подавав опис становища у Станиславові: *В час появи петлюрівських відділів місто виглядало як вимерле. Всі магазини і брами були зачинені, мешканці ховалися по домівках...*²⁴.

---

²² Там само.

²³ Там само.

²⁴ Там само.

Збереглася ще одна реляція (донесення – авт.) про станиславівський погром, складена старшим постерунковим, вахмістром поліції Юзефом Бауером від 29 серпня 1920 р. Згідно наказу від 22 серпня 1920 р. слідчого відділу команди польської поліції у Львові він був делегований на Станиславщину з'ясувати ситуацію та становище після рейду Червоного козацтва. До Станиславова Юзеф Бауер прибув о 16:00 годині 24 серпня 1920 р., бронепоездом після відновлення залізничної комунікації зі Львовом. На місці він встановив, що 21 серпня 1920 р. серед частин Дієвої армії УНР виникла велика паніка через не підтверджений більшовицький наступ на Станиславів, внаслідок чого *вся влада та військо наше у величезній паніці цілком залишили Станиславів, відходячи до Надвірної та Коломиї, у місті лишилися українські відділи, які розпочали пограбування, розбиваючи у першу чергу склади з спиртом Лібермана у Станиславові, та у п'яному стані кидалися на позоставших мешканців переважно єврейської національності, вбиваючи при цьому декількох із них, грабуючи та забираючи усе, що можна із собою винести. На місці з'ясував, що позоставлі українські офіцери із українськими частинами у Станиславові старалися всіма засобами запобігти правопорушенням війська, однак були безсильні та безпорадні через повстале замішання. Сільське немісцеве населення брало активну участь разом з українськими вояками у пограбуваннях, у цілому замішанні було багато агітаторів, які вказували натовпу де потрібно грабувати. Селяни з навколишніх сіл з'їхалися возами до Станиславова, і вивозили пограбовані речі, з цього приходимо до висновку, що ціле замішання було наперед сплановане агітаторами*²⁵.

Відобразилися події станиславівського погрому і у звіті від 7 вересня 1920 р. генерального делегата польського уряду для Галичини Казимира Галецького, який 3–4 вересня 1920 р. відбув інспекційну поїздку по Станиславщині, відвідавши Долину, Калуш, Станиславів, Коломию, Снятин разом із командантом польської поліції у Східній Галичині Гошовським та представником командування Південного фронту підпоручником Шашкевичем²⁶.

Після рейду Червоного козацтва був обірваний зв'язок між Південним фронтом та Дієвою армією УНР, у Станиславові згідно наказу командуючого Дієвої армії УНР генерал-поручника Михайла Омеляновича-Павленка була оголошена евакуація Дирекції залізниць та залізничного рухомого парку до Коломиї. Українське командування планувало відходити у південному напрямі, в такій ситуації, як зазначав Казимир Галецький: *українські війська в паніці почали відступати, тил відійшов аж до Надвірної*²⁷.

---

²⁵ Там само, арк. 15.

²⁶ Там само, арк. 24.

²⁷ Там само, арк. 25.

Ілюстрація 4.

**Парад кадетів юнацької школи армії УНР
на пероні залізничної станції Станиславів**

Зі штабу Дієвою армією УНР повідомлено 22 серпня 1920 р. командувача Станиславівського оборонного району капітана Квятковського, що унаслідок відсутності зв'язку з польською армією становище є грізним і відбудеться загальний відступ. Також поінформовано, що українські позиції у Загвзді, віддаленому від Станиславова на відстані декількох кілометрів, були обстріляні більшовицькими патрулями. Наступного дня, о 5:00 годині ранку підпоручник Буц, ад'ютант капітана Квятковського, за відсутності останнього, який виїхав до штабу Дієвої армії УНР у Хриплині, повідомив Станиславівське повітове староство, що у зв'язку з військовим становищем необхідно розпочати евакуацію польської адміністрації. На цій підставі виконуючий обов'язки старости Лукашевський оголосив о 9:00 годині ранку 23 серпня 1920 р. евакуацію до Надвірної. Безпосереднього наказу про евакуацію із штабу Дієвої армії УНР не було отримано. Коли увечері 22 серпня 1920 р. капітан Квятковський прибув до Хриплина, його повідомив заступник начальника штабу Дієвої армії УНР про те, що евакуація міста Станиславова закінчена, та в порозумінні з полковником Дієвої армії УНР Віктором Осмоловським та цивільним комісаром при Дієвій армії УНР Кульчицьким утворена рухома польсько-українська комісія для проведення інвентаризації державного майна. Очолив комісію міністр народного господарства уряду УНР Євген Архипенко, який відзначив, що йде мова про вивіз цінних товарів – шкіри, мануфактури, щоб вони не попали до рук противника²⁸.

---

²⁸ Там само, арк. 25–26.

Роботі цієї комісії була припинена внаслідок відновлення зв'язку з польським командуванням та підготовкою до контрнаступу Дієвої армії УНР. Самий же станиславівський погром, на думку Казимира Галецького, був спровокований „агітацією місцевих українців”²⁹. Коли у Станиславові почалися ексцеси, напади та пограбування зі сторони українських вояків, капітан Квятковський по телефону звернувся до командуючого Дієвої армії УНР генерал-поручника Михайла Омеляновича-Павленка, який особисто прибув до міста з ескадроном козаків та цілу ніч провів на його вулицях наводячи спокій та правопорядок. Завдяки втручання українського командуючого та капітана Квятковського були недопущені подальші ексцеси та пограбування³⁰.

Причетними до станиславівського погрому були військовослужбовці Окремої кінної дивізії Дієвої армії УНР під командуванням полковника Івана Омеляновича-Павленка, молодшого брата командарма Михайла Омеляновича-Павленка. Козаки всупереч наказу не входити до міста порушили його. Згідно спогадів командира Кінного полку Чорних Запорозжів Петра Дяченка:

*У цей час 3-й кінний полк Михайла Фролова (який складався у більшості з кубанських козаків – авт.) розбив гуральню у Станіславові, як видно, і Чорні їм помагали, бо ще в дорозі зустрів двох п'яних козаків, що на списові везли поміж кіньми відро спирту до полку. Наказав я цей спирт вилити їм за комір*³¹.

Доповнює спогади свого командира сотник Борис Монкевич, який зазначає, що Кінний полк Чорних Запорозжів об 11:00 годині 23 серпня 1920 р. прибув на постій до села Ямниці:

*Пізно вечером прибули сотні з застав. Також було видно і наслідки перебування команданта полку в обозі, бо більш, як 30 козаків повернулося до фронтових. Всі вони привезли горілку, яку дістали в гуральні в Станиславові. Розбив гуральню 3-й Кінний полк Фролова, але, як видно, і „чорні” їм помагали, бо командир полку, зустрівши по дорозі двох п'яних козаків, майже до полусмерти збив їх шаблею. Вночі не обійшлося без трагікомедії. Кулеметчики перепившись, почали стрілять з кулемета. Вартовий старшина наказав грати на тривогу і тут то виявилося, що майже ціла дивізія п'яна*³².

---

²⁹ Там само, арк. 26.

³⁰ Там само.

³¹ П. Дяченко, *Чорні запорозжці: Мемуари*, Київ 2010, с. 103.

³² Б. Монкевич, *Чорні Запорозжці: Зимовий похід й остання кампанія Чорних Запорозжців*, Львів 1929, с. 100.

Ілюстрація 5.

Піلسудський і Пелюра після прийняття параду юнацької школи армії УНР біля поїзда Головного Отамана

Досить цікавими для нас будуть спогади козака Кінного полку Чорних Запорозжів Валентина Сім'янціва, який із своєю сотнею переночував у Станиславові напередодні погрому:

Одного вечора на кінець були Станиславові. Місто приготовлене до евакуації – все на колесах. Обозами позабивані вулиці, тяжко проїхати вершникові. Десь на перехресті вулиць зупинилася сотня. Сотник поїхав шукати той штаб, до якого ми привезли оте донесення. Вернувся сотник, але знов поїхав питати за квартирами. Ніч уже. Все вже давно одпочиває. А в поляків сотня не може нічого дістати. Спершу, старшини нікого не відпускали з сотні. Стій та чекай! А ми, після кількох днів їзди, майже без відпочинку. Завдання ніби й ніяке, але й не легке. Безділля породжує гріхи, – так кажуть. Темно. Пішли хлопці самі в розвідку. Може, старшини й бачили, та мовчали: кожен же розумів, що десь треба дістати фураж та й їду. Ті, що зникали до темних вулиць приносили й те і друге. І отак, отаборившись на вулиці, хлопці ніби з-під землі само постачалися. Кіннота, взагалі, уміла „організовувати” постачання.

Сяк-так улаштувалися на хідниках (тротуарах – авт.). Коні щось дістали, людям перепало, кому менше, кому більше, – втихомирили черва. Як хто вмів: купили, виміняли, а то й грішним ділом – потягли з польського воза. В одній вулиці, що виходила на те перехрестя, де ми таборували, стояв обоз польської польової жандармерії. Не любили ми

своїх жандармів, то зовсім не було ніякої причини, щоб ми мали якийсь сентимент до польської: і той обоз найбільше обчухрали. Казали, що й колеса поздіймали б з возів, якби їх можна було в торбах сховати. На кінець і це залишили. Десь по півночі вже все спало. Нараз, кулеметна стрілянина. Тікали всі і хто як міг. Одні бігли сюди, другі туди. Паніка та ще й уночі. А за хвилину тихо все стихло, ніхто не стріляє, тільки гармидер, якесь пересування когось, кудись і всезагальний лемент. Але й це за якусь годину вщухло. Покинула і наша сотня своє місце й десь на краю міста досипляла ночі. Нічого ми й на ранок не довідалися про той нічний гармидер. І поверталися до полку. Згодом у сотні оповідали таке. Довідалися хлопці, що жандарми везуть багато грошей. І рішили, що вони будуть ліпше охороняти ту скарбницю. Трохи постріляли з ручного кулемета вгору й у той же час, там же, в сусідньому дворі, переклали гроші до мішка, і це зробили так швидко, що в сотні не зауважили їхньої відсутності. А гроші? – Прийшли махом, пішли прахом! А от я і питаю в одного, де це він дістав мундир польського жандарма? А він каже, що в Станиславові. І навіть не спорів відзнак. І той мундир десь виміняв за овес чи курку³³.

Згідно спогадів працівника інформаційного відділу, хорунжого армії УНР Степан Магальяс, брали участь у масових безпорядках у Станиславові також відступаючі частини польської армії:

Це було якраз у той час, коли до Станіславова тягнулися з фронту маси недобитків польської армії, які і у цьому місті застосовували грабункові напади та тероризували населення. Перемарш Охоронної Команди (по Станиславові – авт.) дав населенню доказ існування дисциплінованої збройної сили. Після цього грабункові напади притихли... До цього треба додати ще й те, що в багатьох випадках українським частинам доводилося виконувати поліційну чинність у відношенні до відступаючих частин польської армії. Це витворювало ненависть поляків до „українських гайдамакуф” та їх вороже ставлення до нас³⁴.

Події станиславівського погрому були відображені на сторінках місцевої преси. Так у першому номері „Голосу Станиславівського” від 9 жовтня 1920 р. була вміщена стаття „З недавніх пережитих”, у якій досить тенденційно описувалися події погрому. Зокрема зазначалося, що українське військо взагалі опустило лінію р. Дністер, а оборону тримали тільки дві застави у Нижневі

---

³³ В. Сімянцев, *Роки козакування: 1917–1921, (Спогади)*, Філадельфія 1976, с. 288–289.

³⁴ С. Магальяс, *Року Божого 1920-го у Хрипліні...*, с. 10.

та Галичі в складі по одній роті місцевого охоронного батальйону 2/VI. Найбільший наступ відбувався на позиції у Нижневі, де оборону очолював підпоручник Белецький, завдяки його діям: *не спіткала нас доля Стрия і червоноармійці не погуляли кілька годин по Станиславові*³⁵. У самому місті розпочалася паніка, яку неможливо описати:

*Усі військові частини, штаби, госпіталі, уряди втекли до Коломиї чи Надвірної, залишився лишень командуючий оборонного району капітан Квятковський та дві роти охоронного батальйону під командуванням капітана Майти. То було добродійство для мешканців, які потерпіли від повертаючих з фронту українських козаків, які розпочали пограбування великої хвилі. Командування охоронного батальйону вислало по місту сильні патрулі, обсадило важливі військові об'єкти, до яких уже почали добиратися місцеві, і таким чином повернули лад і порядок. Капітани Квятковський та Майта об'їжджали місто керуючи особисто цілою акцією. Козацькі оргії добили свого кульмінаційного пункту після розбиття фабрики спирту Лібермана. П'яні вояки вчиняли пограбування та здійснювали різного роду шкоду. Одночасно охоронний батальйон виявився заслабким для утримання порядку, тому капітан Квятковський по телефону звернувся до генерала Павленка (М. Омеляновича-Павленка – авт.), який прибув уночі зі своєю свитою та особисто наводив „порядок”. Станиславівська громадськість уміло оцінила заслуги польських вояків, хоча ті виконували свій обов'язок. На руки капітана Майти посипалися гідні подарунки для вояків, а єврейські купці пожертвували 8 000 цигарок для вояків охоронного батальйону 2/VI, які їх оборонили від грабунків та знищення*³⁶.

У листопаді 1920 р. польське командування дозволило охоронному батальйону 2/VI прийняти прапор від громадськості Станиславова „За оборону мешканців від грабежів та надужиття козаків”, при цьому відзначилися 6 та 8 роти під командуванням капітана Майти, а 7 роті під командуванням підпоручника Белецького висловлювалася подяка за оборону Нижнева, а 5 роті під командуванням підпоручника Бялоручького висловлювалася подяка за оборону Галича. Прапор був пошитий львівськими жінками та подарований львівським римо-католицьким архієпископом Юзефом Більчевським. До Станиславова прапор привіз римо-католицький священник отець доктор Токарський. Самий же охоронний батальйон 2/VI у листопаді 1920 р.

---

³⁵ Z niedawnych przeżyć, „Głos Stanisławowski” 1920, №1, s. 2.

³⁶ Там само, s. 2.

був передислокований до Городенки, прапор був вручений його почесному караулу та представникам офіцерів у грудні 1920 р. в Станиславові³⁷.

Ілюстрація 6.

Під час урочистого молебня в православному обряді при посвяченні відновленого бронепοїзда „Кармелюк”, 5 вересня 1920 р.

Найбільше випадків порушення військової дисципліни та правопорядку вояками Дієвої армії УНР стосовно мирного населення на Станиславщині відбулося в час зайняття оборонних позицій по р. Дністер. У звіті Станиславівської повітової команди польської поліції L:342/конфіденційно від 25 серпня 1920 р. зазначається, що розпочалися правопорушення з боку українського війська з 20 серпня 1920 р. у Станиславівському повіті: *Усі двори (панські – авт.) були дощенту пограбовані. В утікачів на дорогах забирали коні, вози, та цілий маєток... В пограбуваннях по селах брало участь також місцеве населення*³⁸.

В реляції старшого постерункового, вахмістра поліції Юзефа Бауера від 29 серпня 1920 р. задокументовано, що основна кількість правопорушень відбулася у Богородчанському, Надвірнянському та Станиславівському повітах, траплялися випадки вбивств місцевого населення та зґвалтування неповнолітніх дівчат та жінок³⁹.

³⁷ *Bataljonowi wartow. II/6, „Głos Stanisławowski” 1920, №7, s. 2.*

³⁸ ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 10.

³⁹ Там само, арк. 15.

Згідно даних львівської україномовної періодичної газети „Громадський голос” від 18 вересня 1920 р., у Станиславівському повіті було вбито во-
яками Дієвої армії УНР 146 осіб мирного населення, з них 114 євреїв, 32 ук-
раїнців, важко поранено було 166 осіб, згвалтовано 120 жінок, реквізовано
2 700 коней⁴⁰.

Під час перебування у Станиславові 3 вересня 1920 р. генерального
делегата польського уряду для Галичини Казимира Галецького, єврейська
делегация передала йому перелік правопорушень вчинених над єврейським
населенням. Також у своєму звіті він занотував:

*На основі інформації представників влади та населення мусимо
ствердити, що поведінка частин та вояків української армії є такою,
як у ворожому краю*⁴¹.

Із частково збережених поліцейних звітів нам відомо, що у селі Тисме-
ничанах Станиславівського повіту було вбито 2 євреїв, поранено 3 євреї,
згвалтовано 5 жінок, пограбовано єврейське населення на суму 400 000
польських марок; у місті Тисмениці 21 серпня 1920 р. вбито 3 євреїв, 2 чоло-
віків та 1 жінку, поранено 3 євреїв, згвалтовано 25 жінок, пограбовано єврей-
ське населення на суму 3 000 000 польських марок; у місті Більшівцях Рога-
тинського повіту вбито 7 євреїв, 2 чоловіків та 4 жінок, одну жінку вбито із
однорічною дитиною, поранено 7 євреїв, згвалтовано 33 жінок, серед них ді-
вчат віком 12–14 років, пограбовано єврейське населення на суму 16 000 000
польських марок⁴²; у місті Галичі вбито 1 єврею, у селі Залукві вбито 1 єв-
рея, у селі Блюдники вбито 1 єврея, у селі Вікторів вбито 1 єврея, у місті Га-
личі поранено 3 євреїв, згвалтовано 15 жінок, пограбовано єврейське насе-
лення на суму 20 000 000 польських марок; у місті Маріямпіль Станиславів-
ського повіту вбито 6 євреїв, 3 жінок та 3 чоловіків, поранено 15 євреїв,
згвалтовано 4 жінок та 5 дівчат віком від 2 до 12–14 років, пограбовано єв-
рейське населення на суму 1 500 000 польських марок, у навколишніх селах
Тумир, Кремидів, Деліїве пограбовано єврейське населення на суму 400 000
польських марок; у місті Єзуполі Станиславівського повіту вбито 2 євреїв,
1 чоловіка та 1 жінку, поранено 3 євреїв, згвалтовано 8 жінок, серед них одна
віку 70 років, пограбовано єврейське населення на суму 4 000 000 польсь-
ких марок⁴³; у селі Підлужжя Станиславівського повіту розстріляно 2 неві-
домих чоловіків; у селі Кутиська (Кутище – авт.) Тлумацького повіту вбито
1 чоловіка; у селі Братківцях Станиславівського повіту вбито підхорунжого,

---

⁴⁰ Гуляли, гуляли, „Громадський голос” 1920, Ч. 214, с. 1.

⁴¹ ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 27.

⁴² Там само, арк. 19.

⁴³ Там само, арк. 19зв.

коменданта постерунку поліції Володимира Винницького, який намагався зупинити правопорушення⁴⁴; у Калуші 22 серпня 1920 р. українська кіннота пограбувала декілька єврейських магазинів та приватних мешкань; у місті Войнилові Калуського повіту 23–24 серпня 1920 р. вбито 1 єврея, поранено 17 євреїв, з них 7 отримали важкі травми, 10 легкі, до синагоги зігнали єврейських жінок та дівчат, де 15 з них були згвалтовані, 12 з них були неповнолітніми; у селі Довгий Войнилів Калуського повіту у римо-католицького священика Мікрута було забрано 30 000 польських марок, реквізовано коні та майно⁴⁵; у Гнідові Калуського повіту вбито 1 єврея, поранено 15 євреїв, з них 7 важкі поранення, 8 легкі, згвалтовано 15 жінок, здійснено 20 пограбувань⁴⁶; у селі Рашкові Городенківського повіту 26 серпня 1920 р. під час дезертирства поручик Степан Козаченко та хорунжий Стриценко із 5-ї Херсонської дивізії Дієвої армії УНР при самовільному обшуку застрелили управителя дібр отця Казимира Любомирського Юліана Цвіклінського⁴⁷; у місті Чернелиці Городенківського повіту уніч з 28 на 29 серпня 1920 р. було вбито 3 євреїв; у селі Олієво-Королівці Городенківського повіту був розграбований фільварок Яна Веловеїського, поранено 1 єврея, були випадки згвалтувань; у селі Тишківцях Городенківського повіту відбувалися пограбування та згвалтування⁴⁸.

Про випадки правопорушень на Станиславщині писала львівська періодична преса. У номері 419 щоденної газети „Слово Польське” від 5 вересня 1920 р. була опублікована стаття „Козаччина у Станиславівському повіті”, у якій були описані поневіряння працівників будівельного відділу Тлумацького повітового староства, які евакуювалися, та по дорозі біля села Вістова Калуського повіту були пограбовані українським патрулем у складі 9 козаків. Вони оточили працівників будівельного відділу, у керівника із гаманця забрали готівкою 1 000 американських доларів, близько 17 000 польських марок, вози завезли до лісу, де пограбували всі цінні речі, та із собою забрали касу будівельного відділу сумою 300 000 польських марок. Пограбовані повернулися до Станиславова, де поскаржилися на дії вояків українському командуванню⁴⁹.

---

⁴⁴ Гуляли, гуляли, „Громадський голос” 1920, Ч. 214., с. 1.

⁴⁵ ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 32.

⁴⁶ Там само, арк. 14.

⁴⁷ Там само, арк. 5.

⁴⁸ Там само, арк. 18.

⁴⁹ *Kozaczyzna w powiecie stanisławowskim*, „Słowo Polskie” 1920, №419, s. 4.

Ілюстрація 7.

**Проповідь православного священника Павла Пашчевського
під час посвячення відремонтованого бронепοїзда „Кармелюк”**

В номері 426 щоденної газети „Слово Польське” від 13 вересня 1920 р. була опублікована стаття „Козаки Петлюри”, у якій розмістили лист до редакції від поміщиці Кобилянської з роду Потоцьких, яка мешкала у селі Кровинка Тереховлянського повіту, і яка під час евакуації 21 серпня 1920 р. була пограбована у Станиславові. До міста поміщицю завернули з дороги, де за мостом її зупинили козаки 3-ї сотні 3-го кінного полку Михайла Фролова та відібрали у неї три коні та два вози із майном. Окрім цього, у поміщиці хотіли забрати ще й корову, але вона за неї віддала годинник, готівкою 5 000 польських марок, золоту брошку, вимагали козаки у неї обручку, але її не дала, бо це була єдина пам’ятка про її покійного чоловіка. За обручку отримала вона шість нагайок по плечах. Відводячи корову до безпечного місця, побачила, як козак штовхнув її 14-літню доньку у груди, а коли вона впала, вирвав з її рук валізку з речами. Для власної безпеки поміщиця взяла на свої вози поліцейських із Кровинки, але козаки пограбували і їхні речі:

До пекла того в тому самому часі над’їхав сільськогосподарський комісар з Тереховлі Жигмунт Бялобжаський. Моментально і його пограбовано, забрано чотири корови, коні від фаєтону, не допоміг йому орел (польський герб – авт.) на шапці та мундир, бо тим панам жодна влада не імонує. Пану Казимиру Ставніському відібрали ті самі козаки 7 коней, 8 коров, 14 000 готівки з кишені, пані Конопковій речі та постільну білизну, отцю Цимбрухові з Долішніх Сарник (сучасна назва

с. Поділля – авт.) монстрацію, килими, та інші церковні речі, пану Яну Вештернічому із Долішніх Сарник забрали 4 корови, а коли його дружина просила їх не забирати, то її так сильно побили, що пішла їй кров з носа та вух, і лежить дотепер вона хвора у Станиславові. Не маю слів для опису того, що діялося у тому пеклі. Козаки вили з радості, кляли, нищили майно, а місцеве населення допомагало їм у тих пограбуваннях⁵⁰.

Командування Дієвої армії УНР та Головний Отаман Симон Петлюра вживали усіх необхідних мір для припинення правопорушень з боку українських вояків. Під час огляду частин Дієвої армії УНР перед контрнаступом 27 серпня 1920 р. до Нижнева особисто прибув Головний Отаман Симон Петлюра у супроводі двох польських генералів, та у рішучій формі наказав зупинити будь-які форми правопорушень відносно мирного населення. Сотник Кінного полку Чорних Запорозжців Борис Монкевич детально описав цей момент:

Привітавшись з полками, Головний Отаман обійшов по фронту, став по середині і наказав усім комендантам полків, явитись перед ним. Команданти полків витяглися і чекали, що скаже Головний Отаман. А він почав читати нотацію комендантам за грабежі, які чинять козаки і про що мало не увесь світ знає. Більш як десять хвилин, продовжувалася ця прочуханка. Команданти то блідли, то червоніли. Нарешті відпускаючи Головний Отаман наказав, аби в боях коменданти полків ішли попереду. Всі мовчки повернулися і пішли, один тільки полковник Дяченко не витримав, аби не відповісти: „Я ще, Пане Отамане, з задю не ходив, і мене підганяти не треба!“ І повернувшись пішов до полку. Потім на те саме місце викликано по одному козаку з кожної сотні, і їм Головний Отаман повторив то само. Козаки погодилися з цим, але один з них заявив, що він уже більш, як пів року не дістав ні одягу, ані обуви, На це Головний Отаман нічого не відповів, а знов повторив, що він вимагає, аби грабунки припинилися. І дійсно, взяти хоча би Чорний полк. Козаки і старшини останній раз одержали утримання ще в Зимовому поході в м. Голованівську. Одяг і взуття мали тільки те, яке діставали з полонених та забитих. Але ще зостається кінь, якому потрібні овес і сіно, а полк не має грошей, бо їх не дістає. Отже як хочеш воювати, то мусиш і сам з'їсти і коня прогодувати, а звідки це все брати?⁵¹.

---

⁵⁰ Kozacy Petlury, „Słowo Polskie” 1920, № 426, s. 3.

⁵¹ Б. Монкевич, Чорні Запорозжці: Зимовий похід й остання кампанія Чорних Запорозжців, Львів 1929, с. 102–103.

Ілюстрація 8.

Рапорт генерала О. Удовиченка перед Головним Отаманом Симоном Петлюрою та Маршалом Польщі Юзефом Пілсудським під час посвячення „Кармелюка”

(За Головним Отаманом поручик Чарнецький, прем'єр-міністр уряду УНР В. Прокопович, командуючий Дієвою армією УНР генерал-поручник М. Омелянович-Павленко, праворуч командуючого генерал О. Загородський, між ними – міністр шляхів уряду УНР інженер С. Тимошенко, перший справа проф. П. Зайцев, третій справа підполк. О. Доценко, ліворуч Маршала Юзефа Пілсудського полк. Є. Єфремів і генерал Дієвої армії УНР О. Кузьмінський).

Джерело: Фото із збірки хорунжого Ф. Грінченка. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 359, арк. 114.

Риторичне запитання Бориса Монкевича було справжньою проблемою для Дієвої армії УНР та українського уряду, багато зусиль для його вирішення докладав Головний отаман військ УНР Симон Петлюра. Фактично весь 1920 р. Дієва армія УНР вела боротьбу за незалежність України завдяки військово-матеріальній допомозі Польщі та польським кредитам⁵². Деякі її частини вперше речове та грошове забезпечення отримали саме на Станиславівщині. Так Кінний полк Чорних Запорозжів 3 вересня 1920 р. отримав 65 штук шинелі, 40 штук штанів, 35 штук френчів, які були привезені з обозу першого порядку⁵³. Приємною несподіванкою для козаків полку була зустріч 12 вересня 1920 р. на відстані двох верств від Єзуполя у полі, на залізничному перегоні,

⁵² А. Руккас, *Польсько-український військовий союз 1920 р.*, [в:] *Польсько-українська військова співпраця протягом історії. Матеріали конференції*, Київ 2018, с. 216–217.

⁵³ Б. Монкевич, *Чорні Запорозжці: Зимовий похід й остання кампанія Чорних Запорозжців*, Львів 1929, с. 111.

із поїздом командуючого Дієвої армії УНР генерал-поручника Михайла Омельяновича-Павленка, який на місці дав наказ видати козакам і офіцерам по комплекту американського одягу та білизни: *Сам „Дідусь”, як називали козаки командарма, усміхаючись ходив між козацтва, провадив розмови і дивився, як вони переодягалися тут же в полі в новий одяг*⁵⁴.

Обмінний курс української гривні до польської марки був досить низьким. Так український комендант Станиславова полковник Михайло Шулаїв 4 вересня 1920 р. отримав для потреб комендатури 60 000 гривень, у той день обмінний курс становив 85 польських марок за 2 000 гривень, обмінявши отримав 2 550 польських марок⁵⁵. Продовольче та фуражне забезпечення Дієвої армії УНР на Станиславщині було незадовільним, єдиним виходом із становища було проведення реквізицій, яке викликало негативну реакцію у місцевого населення. Газета „Громадський голос” у номері від 18 вересня 1920 р. так описала становище з реквізиціями: *Людей жде неминуча голодова смерть, забрано їм все, збіжжя, господарські знаряди, інвентар, худобу, коні ітп. а в Хриплині, де стоїть штаб Петлюри лишилося всього кілька коней і коров*⁵⁶.

У сусідньому селі Угорники ситуація була не кращою, під час відзначення 10-ї річниці з дня смерті Симона Петлюри 24 травня 1936 р. у місцевій читальні товариства „Просвіти” при відчиті газетної статті про Головного отамана зібрані люди виявляли своє незадоволення через висловлювання різних неприхильних виразів на його адресу. У звіті слідчого відділу польської поліції у Станиславові про цю подію було зазначено, що *українське населення Угорник до отамана Петлюри відноситься неприхильно через те, що проводив він там різні реквізиції, а його вояки вчиняли пограбування. До цього часу вважають його зрадником українського народу через примирення з Польщею*⁵⁷.

Найчастіше реквізовували пшеницю, ячмінь, жито, овес, сіно, конюшину, кукурудзу, картоплю, олію, яблука, сливи, мед, овочі, коні, кури, індики, качки, корови, бики, телята, свині, вози, брічки, дрова для опалення, дошки, цвяхи, інструменти, ваги, одяг, білизну, взуття⁵⁸. На реквізиції поскаржилися самому Начальному Вождю Польщі, маршалу Юзефу Пілсудському, коли він 5 вересня 1920 р. повертався із зустрічі з Головним отаманом військ УНР Симоном Петлюрою у Станиславові. Поляки села Боднарів Станиславського повіту на чолі з місцевим римо-католицьким парохом зупинили автомобіль

⁵⁴ П. Дяченко, *Чорні запорожці: Мемуари*, Київ 2010, с. 110.

⁵⁵ ДАІФО, ф. 600, оп. 1, спр. 2, арк. 2.

⁵⁶ Гуляли, гуляли, „Громадський голос” 1920, Ч. 214, с. 1.

⁵⁷ ДАІФО, ф. 6, оп. 1, спр. 544, арк. 27–27зв.

⁵⁸ Там само, ф. 8, оп. 1, спр. 7, арк. 5–7зв.

Юзефа Пілсудського, та висловили своє невдоволення реквізиціями та правопорушеннями вояків Дієвої армії УНР. Начальний Вождь наказав усі скарги записати та сильно був здивований поведінкою союзної армії⁵⁹.

Ілюстрація 9.

Бронепоезд „Кармелюк” на залізничній станції „Станиславів”, 5 вересня 1920 р.

Джерело: Стоп-кадр з кінохроніки Польської Телеграфної Агенції.

Реквізиції на Станиславівщині застосовувало також і польське військо. У звіті від 27 серпня 1920 р. про евакуацію Долинського повітового старостства до Турки повітовий староста Тадеуш Гільд зазначав, що *військова жандармерія поводить ся просто по грабіжницьки, забираючи у селян коні, худобу, та маєток без оплати, свідком чого був декілька разів під час подорожі. Цей спосіб поводження польських військових відділів з місцевим населенням переважно українським негативно впливає на ставлення українців до польського війська, може нам принести значної шкоди і повинен бути найближчим часом найрадикальніше усунутий*⁶⁰.

Прикрою несподіванкою для Головного отамана військ УНР Симона Петлюри стало дезертирство галичан із складу 5-ї Херсонської дивізії, що самовільно покинули фронт під керівництвом генерал-чотаря Антіна Кравса („група Кравса”) і перейшли до Чехословаччини. Станом на літо 1920 р.

---

⁵⁹ Kozacy Petlury, „Słowo Polskie” 1920, № 426, s. 3.

⁶⁰ ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 4.

еміграційний уряд ЗУНР на чолі з Диктатором Євгеном Петрушевичем відійшов від загальноукраїнської справи, бо англійський уряд нав'язував думку відстоювати окремішність виключно ЗУНР. У правлячих колах Великобританії панувала думка, що Надніпрянську Україну охопили хаос та анархія і там бракувало державотворчих сил. Тому утворення незалежної України в уяві британських політиків не мало перспектив. У середині липня 1920 р. Євген Петрушевич відвідав Прагу, де двічі зустрічався із чехословацьким прем'єр-міністром Властімілом Тусаром, та мав аудієнцію у президента Томаша Масарика. З керівниками Чехословаччини обговорювався проєкт входження Східної Галичини у федеративний союз із нею⁶¹. В реляції старшого постерункового, вахмістра поліції Юзефа Бауера від 29 серпня 1920 р. зазначається, що коли 22 серпня 1920 р. поїзд Головного отамана військ УНР Симона Петлюри та штаб Дієвої армії УНР прибув до Надвірної, того ж дня до українського командування із Чехословаччини прибула делегація галицьких українців на чолі з державним секретарем внутрішніх справ ЗУНР Іваном Макухом. Делегація зажадала від командуючого Дієвої армії УНР генерал-поручника Михайла Омеляновича-Павленка перейняти владу у Східній Галичині, на що командарм відповів, що це не на часі, відбуваючи делегація пригрозила йому, що Східну Галичину здобуде мечем⁶². У незавершній частині спогадів про 1920 р., Іван Макух вказував, що ця зустріч відбулася у Хриплині: *Павленко хоче мене арештувати, бо я організую армію проти поляків. Чайка. Поїздка з Окуневським до Хриплина до Павленка. Наррада*⁶³. З вересня 1920 по 19 січня 1921 р. Іван Макух переховувався від арешту у селі Милування Станиславівського повіту.

Булавному старшині для доручень при командуючому Дієвої армії УНР 2 серпня 1920 р. у м. Бучач була підкинута „Інструкція для українських військ, які безумовно піддаються Урядови ЗУНР” видана у Відні 27 липня 1920 р. з підписом Диктатора ЗУНР Євгена Петрушевича. У документі зазначалося, що теперішня політична ситуація вимагає зберегти українські збройні сили, які оперують у Східній Галичині, не ослаблювати їх у боях. Другий пункт інструкції вимагав припинити бойові дії та дотримуватися нейтралітету як стосовно більшовиків, так і поляків. Третій пункт наголошував про припинення бойових дій з більшовиками, а у випадку їхнього наступу зобов'язував відійти на лінію Стрий – Дрогобич – Турка. Четвертий пункт забороняв українській армії укладати будь-які договори чи то з більшовиками, чи то з поляками, бо це належить до компетенції уряду. П'ятий пункт передбачав

⁶¹ О. Павлишин, *Євген Петрушевич 1863–1940. Ілюстрований біографічний нарис*, Львів 2013, с. 246.

⁶² ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 313, арк. 15.

⁶³ І. Макух, *На народній службі*, Дітройт 1958, с. 267.

роззброєння українських частин які не визнають уряд ЗУНР та чинять пограбування чи погроми. Шостий пункт передбачав негайного звіту Диктатора ЗУНР про склад частин, які визнають його владу⁶⁴.

За складом 5-а Херсонська дивізія майже виключно складалася із галичан, які на Херсонщині під час Зимового походу перейшли від більшовиків до Дієвої армії УНР. До складу дивізії входила 1-а піша бригада імені Сірка, кінний полк (колишня кінна бригада Едмунда Шепаровича), батарея легких гармат, запасна бригада. Згідно із звіту Штабу Дієвої армії УНР від 12 липня 1920 р. бойовий склад дивізії становив: 28 старшин (офіцерів), 65 багнетів (піхотинців), 102 шаблі (кіннотники), 2 гармати, 32 кулемети. Командиром дивізії був полковник Андрій Долуд, начальником штабу сотник Микитка. При запасній бригаді перебували генерал-чотар Антін Кравс, полковник Арнольд Вольф, майор Фердинанд Льонер та інші офіцери УГА⁶⁵. За спогадами офіцера 5-ї Херсонської дивізії Юрія Науменка:

Досить своєрідною була поведінка галичан у цьому часі. Їх більше обходила ситуація на терені Галичини, ніж загальне положення української справи. Вони, правда, тримали фронт проти большевиків, але робили це, так би мовити, „без переконання” і весь час оглядалися на свій політичний провід (диктатор Петрушевич), що перебував тоді у Чехії⁶⁶.

Займала 5-а Херсонська дивізія лінію фронту від румунського кордону до села Незвиська, штаб дивізії дислокувався у селі Семаківці, від 4 серпня 1920 р. у Городенці, запасна бригада – у селі Тишківці, з 21 серпня у селі Кулачківці⁶⁷. Згідно спогадів сотника О. Думіна, 24 серпня 1920 р. генерал-чотар Антін Кравс на основі наказу Диктатора Євгена Петрушевича видав наказ звернений до всіх вояків УГА, які перебували в Дієвій армії УНР:

всі, що приналежать до ЗОУНР, мають на даний знак покинути частини армії генерала Павленка, навіть і фронтові частини, та негайно удалися в наш збірний район. Збірним районом є простір Кути-Делятин-Яри на полудне від Коломиї. По досягненню цього району та переведенні збірки вишлеться делегатів до Румунії і сусідів, яким заявлять нашу неутральність. Крім цього послів на Чехословаччину і через них увійдемо в контакт з бригадою Вариводи. Боїв всяких виминати; в разі

---

⁶⁴ Інструкція для українських військ, які безуслівно піддаються Урядови ЗУНР, „За Державність” (Варшава) 1938, 36. 9, с. 236–237.

⁶⁵ Ю. Науменко, *Моя служба в 5 Херсонській стрілецькій дивізії*, „За Державність” (Варшава) 1937, 36. 7, с. 166.

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ О. Думінт, *5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.*, „За Державність” (Варшава) 1938, 36. 9, с. 77.

*напору на нас, виминаючи більші бої, відступати на Чехословаччину, однак оскільки це можливе, старатися якнайдовше задержатися на цьому клаптику нашої землі*⁶⁸.

У ніч з 25 на 26 серпня 1920 р. усі галицькі вояки – 183 офіцери та 120 підстаршин та козаків покинули позиції та вирушили двома колонами у напрямку м. Косова⁶⁹. В номері 426 щоденної газети „Слово Польське” від 13 вересня 1920 р. була опублікована стаття „Український напад на Косів”, у якій місцевий житель описав події заняття 26 (за другою датою 27) серпня 1920 р. групою генерал-чотара Антіна Кравса м. Косова. Польська залога міста становила близько 200 вояків та мала два кулемети. Галичани висунули ультиматум скласти зброю, поляки відмовилися, близько 9 години ранку розпочався бій за Косів, польська залога була вибита з міста, і відступила аж до Яблунова. А тим часом у місті:

*В Косові були близько восьми годин. За цей час пограбували староство, розбили його касу, забрали коні та вози з будівельного відділу та солеварні, друкарські машинки із суду. Польські будинки членів „Добровільної Легії” пограбували та понищили. Та сама доля спіткала санаторій доктора Аполінарія Тарнавського, звідки забрали між іншими речами всі лікарські інструменти*⁷⁰.

З Косова група Кравса, яка нараховувала близько 360 возів із різним майном, вирушила на Ворохту, але дізнавшись про її сильну залого, повернула на Жаб'є, а звідти на південь в напрямі Чорногори. Вже 30 серпня 1920 р. група Кравса вирушила до Шибеного та розпочала підйом в гори, за іншими даними рушили Дзембронєю на Явірник, перейшли через гору Стіг 31 серпня на Закарпаття, де у селі Луги склали зброю чехословацьким військам⁷¹.

Залишену ділянку фронту на рубежі р. Дністер швидко зайняли тиллові польські частини та Волинська дивізія Дієвої армії УНР. Навздогін групі Кравса з під Тлумача була вислана бригада Сірожупанників у складі 38 офіцерів та 205 козаків із 25 кулеметами, однак їхня кіннота у складі 30 козаків та 5 офіцерів була заслабка, щоб зупинити дезертирів⁷². Після відходу групи Кравса зразу ж була створена Військова слідча комісія у справі події в 5-й Херсонській дивізії і вже 30 вересня 1920 р., була прийнята її постанова.

---

⁶⁸ Там само, с. 88.

⁶⁹ Я. Тинченко, *Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування*, Київ 2020, с. 50–51.

⁷⁰ *Napad ukraiński na Kosów*, „Słowo Polskie” 1920, № 426, s. 3.

⁷¹ О. Думін, *5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.*, „За Державність” (Варшава) 1938, 36. 9, с. 90–91.

⁷² Там само, с. 89.

У ній відзначається, що на запит командира дивізії, полковника Андрія Долуда, чи можуть бути використані генерал-чотар Кравс, полковник Арнольд Вольф і майор Фердинанд Льонер в українській армії, була дана відповідь, що згідно з вказівкою Головного отамана, ці старшини не можуть бути прийняті в українську армію, але необхідно з ними повестися по-„джентльменськи“. У Постанові Військової слідчої комісії об'єктивно вказувалися причини відходу галичан за кордон. Це, передусім, протест проти союзу Головного отамана з поляками, незадоволення зовнішньою політикою Уряду УНР, недовіра до старшин-галичан і заміна їх вихідцями зі Східної України; протест проти інтернування поляками вояків 2-ї і 3-ї бригад ЧУГА, які перейшли на бік Армії УНР і польського війська, і за яких не заступився Головний отаман. У матеріалах розслідування є й свідчення начальника контррозвідки штабу 5-ї Херсонської дивізії хорунжого Юркевича про те, що він ще за три тижні до 25 серпня доповідав командирів дивізії полковнику Долуду, що 2-й кінний полк хоче перейти в гори..., а також доповідав про існування таємного комітету в запасній бригаді цієї дивізії, на чолі якого стояли доктор Іван Макух і генерал Антін Кравс, і про те, що комітет мав зв'язки з Є. Петрушевичем через кур'єрів (...). Слідча комісія постановила всіх зазначених осіб притягнути до відповідальності як винних⁷³. Їх усіх було публічно оголошено зрадниками УНР⁷⁴.

Важливою подією для відносин між двома союзними арміями була зустріч на залізничному вокзалі Станиславова 5 вересня 1920 р. Головного отамана військ УНР Симона Петлюри та Начального Вождя Польщі, маршала Юзефа Пілсудського в рамках посвячення відремонтованого бронепоезда армії УНР „Кармелюка“. В боях біля Єзуполя над Дністром 22 серпня 1920 р. бронепоезд підірвався на міні та зійшов з рейок, він був відремонтований у залізничних майстернях Станиславова (сучасний Івано-Франківський локомотиворемонтний завод). Також на цьому підприємстві побудували три броньовані вагони для бронепоезда армії УНР „Запорожець“, якого заклали у Чорткові. Під час інспекції фронту маршал Юзеф Пілсудський прибув 4 вересня 1920 р. із Любліна та Замостя автомобільним ескортом до Львова, звідки о третій годині ночі 5 вересня виїхав через стрийський напрям до Станиславова. На початку святкування на залізничний перон прибули кадети військової юнацької школи армії УНР, згодом Головний отаман військ УНР Симон Петлюра, урочисто зустрічали маршала Юзефа Пілсудського, після чого

---

⁷³ П. Брицький, *Буковинець генерал Антін Кравс у боротьбі за українську державність*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність“ 2009, Вип. 18, с. 505.

⁷⁴ Я. Тинченко, *Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування*, Київ 2020, с. 51.

відбулася релігійна відправа у православному обряді із посвяченням бронепоезда армії УНР „Кармелюка”. На кінець заходу залізничним пероном промарширували кадети юнацької школи⁷⁵.

Ілюстрація 10.

Бронепоезд „Кармелюк” з ближчої відстані на залізничній станції „Станиславів”, 5 вересня 1920 р.

Джерело: Стоп-кадр з кінохроніки Польської Телеграфної Агенції.

Імовірно є інформація, що для забезпечення охорони перебування Юзефа Пілсудського у Станиславові або, припускаємо, можливості постійного контакту з ним, Головний отаман Симон Петлюра призначив відповідальним українського офіцера, начальника канцелярії Інформаційного бюро Дієвої армії УНР Олександра Неклюдова. Останній про це стверджував у 1929 р. і наводив відповідну вказівку Петлюри. Цей архівний документ є підтвердженням перебування Юзефа Пілсудського 5 вересня 1920 р. в Станиславові з нагоди освячення „Кармелюка” та його поселення у готелі „Уніон” (сучасний бізнес-центр „Київ”). Згодом Олександр Неклюдов займав посаду начальника канцелярії управління військових комунікацій Генерального штабу УНР. З 1922 р. працював та мешкав у м. Коломиї⁷⁶.

⁷⁵ *Наше Українське козацьке свято. Початок свята. Прибуття юнаків. Приїзд Командуючого українськими військами. Урочисть свята – приїзд Головного Отамана Військ УНР й Начального Вождя Польської Республіки. Релігійна відправа. Кінець свята. Генквар. Дієвої Армії Генштабу полков. Куш, „Козацька думка” (Станиславів) 1920, 7 верес., с. 2.*

⁷⁶ ДАЛО, ф. 257, оп. 1, спр. 357, арк. Ззв.

Ілюстрація 11.

Головний Отаман Симон Петлюра і Маршал Юзеф Пілсудський у Станиславові в 1920 р. перед вагоном Гол. Отамана

Лідери двох народів зробили спільні фотографії на пероні та у залізничному вагоні, цікавою особливістю фото у залізничному вагоні є те, що у кадр потрапила собака Симона Петлюри – пес „Юрко”, якого, добре придивившись, можна розглянути на фотографії зліва від господаря у вікні вагона. Урочистість фільмувалася кінооператором Польської Телеграфічної Агенції, запис зберігся. Після святкування відбувся гучний банкет, на якому кореспондент „Козацької думки” так набрався і розійшовся, що наступного дня був понижений із офіцерського звання до рядового⁷⁷. Після урочистостей на залізничному вокзалі відбулася особиста зустріч між Симоном Петлюрою та Юзефом Пілсудським, розмовляли два лідери про становище на фронті та подальші спільні дії.

Таким чином, перебування та діяльність Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри на Станиславівщині в 1919–1920 рр. було зумовлене низкою нагальних державотворчих потреб. Симон Петлюра перебував у Станиславові

---

⁷⁷ П. Гаврилишин, Р. Чорненький, *Станиславів: віднайдені історії*, Брустурів 2020, с. 136.

як тимчасовій столиці ЗО УНР з офіційним візитом протягом 24–28 лютого 1919 р. як Головний Отаман військ УНР. У п'ятницю, 28 лютого 1919 р. Симон Петлюра приймав у Станиславові представників цивільної та військової влади, мав зустріч із Костем Левицьким, Іван Боберський представляв ескізи уніформи та знаків розрізнення для армії УНР. Під час українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р. Дієва армія УНР була змушена відступити під натиском Червоної армії у Східну Галичину та зайняти оборону на Тернопільщині. Саме тоді Симон Петлюра обрав для розташування Ставки армії УНР залізничну станцію Хриплин, поблизу Станиславова. У середині липня 1920 р., Симон Петлюра прибув до Хриплина, перебував він тут із перервами пов'язаними із виїздом на фронт до кінця вересня 1920 р. Під час дислокації Дієвої армії УНР на Станиславівщині відбулися деструктивні події, які завдали репутаційної шкоди українським збройним силам. Будь-яка тривала і важка війна спричиняє падіння моралі і зростання психічного навантаження, яке не усі здатні витримати. Під час проведення реквізицій траплялися випадки пограбування та завдання шкоди українськими військовослужбовцями мирному населенню, зокрема неадекватна поведінка в стані алкогольного сп'яніння. Подібні речі суворо каралися вищим командуванням Дієвої армії УНР. Найбільшого розголосу набув погром у Станиславові 23 серпня 1920 р. Продовольче та фуражне забезпечення Дієвої армії УНР на Станиславівщині було незадовільним, єдиним виходом із становища було проведення реквізицій, яке викликало негативну реакцію у місцевого населення.

Symon Petliura, the supreme otaman of the Army of the Ukrainian National Republic, in Stanislaviv region in 1919–1920

Summary

The article offers the new facts and details on Symon Petliura's stay in the city of Stanislaviv in the role of an opponent (1919), and later a military ally to the Polish state (1920). Consideration is given to Petliura establishing contact with local community in Halychyna in 1904–1905 as one of the preconditions for his further actions regarding Eastern Halychyna. The article also describes the unauthorized actions carried out by the soldiers of the Army of the Ukrainian National Republic which resulted in the pogroms against Jews in Stanislaviv on August 23, 1920, the response to it and historical background of those events.

Key words

the Ukrainian-Soviet War, the Polish-Soviet War, Stanislawiv,
the pogroms, Petliura, Piłsudski

БІБЛІОГРАФІЯ

Архівні джерела

- Державний архів Львівської області
ф. 257. Польське товариство вивчення оборони Львова та південно-східних воєводств, м. Львів. 1921–1939 рр., оп. 1, спр. 357.
- Державний архів Івано-Франківської області
ф. 2. Станіславське воєводське управління, м. Станіслав. 1921–1939 рр., оп. 1. Відділ громадської безпеки, спр. 313.
ф. 6. Станіславське повітове староство Станіславського воєводства. 1918–1939 рр., оп. 1. Реферат безпеки 1919–1939 рр., спр. 544.
ф. 8. Коломийське повітове староство, м. Коломия Коломийського повіту Станіславського воєводства. 1918–1939 рр., оп. 1, спр. 7.
ф. 600. Управління коменданта Армії УНР, м. Станіслав – Бучач – Кам'янець-Подільський. 1919–1920 рр., оп. 1, спр. 2.

Опубліковані джерела

- Боберський І., *Щоденник, 1918–1919*, упоряд. Ю.А. Мицик, Київ 2003.
- *Інструкція для українських військ, які безумовно піддаються Урядови ЗУНР, „За Державність”* (Варшава 1938), 3б. 9.

Праса

- „Głos Stanisławowski” 1920, № 1, № 7.
- „Słowo Polskie” 1920, № 419, № 426.
- „Громадський голос” 1920, Ч. 214.
- „Дороговказ” 1966, № 13.
- „Козацька думка” (Станіславів) 1920, 7 верес.
- „Літопис Червоної Калини” 1931, № 10.
- „Република” 1919, Ч. 20, Ч. 21, Ч. 22, Ч. 23, Ч. 25.

Монографії і статті

- Брицький П., *Буковинець генерал Антін Кравс у боротьбі за українську державність*, „Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність” 2009, Вип. 18.
- Гаврилишин П., Чорненький Р., *Станіславів: віднайдені історії*, Брустурів 2020.
- Думін О., *5-та Херсонська стрілецька дивізія та її перехід на Закарпаття в серпні 1920 р.*, „За Державність” (Варшава) 1938, 3б. 9.
- Дяченко П., *Чорні запорожці: Мемуари*, Київ 2010.
- Іванис В., *Симон Петлюра – Президент України*, Торонто 1952.

- Мазепа І., *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, Прага 1943.
- Макух І., *На народній службі*, Дітройт 1958.
- Монкевич Б., *Чорні Запорозжці: Зимовий похід й остання кампанія Чорних Запорозжців*, Львів 1929.
- Науменко Ю., *Моя служба в 5 Херсонській стрілецькій дивізії, „За Державність”*, (Варшава) 1937, 36. 7.
- Павлишин О., *Євген Петрушевич 1863–1940. Ілюстрований біографічний нарис*, Львів 2013.
- Руккас А., *Польсько-український військовий союз 1920 р., [в:] Польсько-українська військова співпраця протягом історії. Матеріали конференції*, Київ 2018.
- Сергійчук В.І., *Симон Петлюра*, Київ 2004.
- Сімянцев В., *Роки козакування: 1917–1921, (Спогади)*, Філадельфія 1976.
- Тинченко Я., *Українська армія у 1920 році: Військовий союз з Польщею, війна з Радянською Росією та інтернування*, Київ 2020.
- *Червоное казачество: 5 лет, 1918–1923: сборник материалов по истории червоного казачества*, рис. и обл. А. Мартынова; вступ. ст. Г.И. Петровского, Харьков 1923.